

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційну роботу
Самойленко Оксани Анатоліївни
«ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ У СЛОВАЧЧИНІ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)»,

*поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
(загальна педагогіка та історія педагогіки)*

Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами. Реалізація принципу освіти впродовж життя вже кілька десятиліть визнається європейською та світовою освітньою спільнотою ключовим чинником інноваційного розвитку в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних процесів, важливим соціокультурним показником людського розвитку, ефективним механізмом забезпечення прогресивного поступу сучасної цивілізації. Важливим інструментом у досягненні унітарної, процвітаючої та мирної Європи, здатної позитивно долати виклики майбутнього, визначається освіта дорослих, побудована на засадах неперервності. У такому контексті сучасні концепції освіти дорослих спрямовані на сприяння процесу неперервного навчання, підвищення духовного та економічного потенціалу особистості, стимулювання суспільної свідомості та активної громадянської позиції у країнах європейської співдружності, про що йдеться у актуальних міжнародних документах.

Необхідність розробки ефективної національної стратегії освіти дорослих для розумного, сталого та інклюзивного розвитку суспільства усвідомлюється й українськими освітянами. З огляду на наведені міркування важливого значення для України набувають порівняльно-педагогічні дослідження, присвячені проблемам розвитку освіти дорослих як складової загальної системи неперервної освіти в її формальних, неформальних та інформальних вимірах.

Доцільність порівняння траєкторій розвитку досліджуваного освітнього феномену у Словаччині та в Україні підтверджується спільними суспільно

політичними та соціально-економічними контекстами, які цілком слушно визначає автор рецензованої наукової розвідки, констатує, що обидві країни – молоді незалежні європейські держави, які виникли внаслідок історично обумовлених національно-визвольних рухів, краху тоталітаризму наприкінці ХХ століття, у яких упродовж десятиліть в основному співпадали головні виклики щодо національно-державного будівництва, боротьби за міжнародне визнання, реалізації політики безпеки і співробітництва. Значимою для запропонованого у дослідженні порівняння стану та тенденцій розвитку освіти дорослих є і принципова відмінність у сучасному політичному статусі обох держав: Словаччина, на відміну від України, є членом ЄС, що відкрило нові перспективи у сфері економічного зростання, зайнятості, інновацій, соціальної справедливості та єдності, активного громадянства, подолання бідності тощо.

Отже, констатуємо, що представлене дослідження має теоретичне та практичне значення, оскільки дозволяє підійти до процесу розбудови вітчизняної системи освіти дорослих на основі творчого використання позитивних зарубіжних ідей.

Рецензована дисертаційна робота виконана в межах комплексних науково-дослідних тем кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Житомирського державного університету імені Івана Франка «Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах європейської інтеграції» (державний реєстраційний номер 0110U002110), а також кафедри андрагогіки факультету гуманітарних та природничих наук Прешовського університету у Прешові (Словаччина) «Створюємо сучасну політику в галузі освіти для дорослих» (2019-2020).

Найістотніші наукові результати, що містяться в дисертації. У результаті проведеного дослідження дисертантом уперше в українському освітньому просторі здійснено комплексне дослідження генези освіти дорослих у Словаччині у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття, а саме: подано характеристику тенденції змін цілей, завдань, змісту та цінностей освіти

дорослих в європейському та глобальному вимірах; актуалізовано на методологічному рівні потреби в підготовці кваліфікованих фахівців у галузі освіти дорослих (андрагогів, тренерів, лекторів та ін.) у контексті сучасних вимог; виокремлено етапи розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття), у процесі яких відбулося формування ґрунтовних нормативно-правових та теоретико-методологічних засад розвитку досліджуваного феномену у конкретній країні; з'ясовано змістові, методичні та структурно-організаційні особливості освіти дорослих у Словаччині в окреслений період; визначено особливості використання позитивного словацького досвіду освіти дорослих з метою модернізації системи освіти дорослих в Україні з урахуванням процесів інтеграції до єдиного європейського освітнього простору.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації в рецензованій дисертації належним чином обґрунтовані. Такий висновок зроблено на підставі аналізу тексту роботи, автореферату та змісту публікацій здобувача. Дисертаційне дослідження має ретельно розроблені методологічні засади, що представлені автором у загальнометодологічному (андрагогічний, ноосферний, цивілізаційний, історико-педагогічний, порівняльний, системний, синергетичний); суб'єкт-суб'єктному (діалоговий, суб'єктний, ресурсний); результативно-узагальнюючому (компетентнісний, акмеологічний); ціннісно-смісловому (соціокультурний, онтологічний, гомохронний, холистичний) вимірах.

Теоретичну основу дослідження складають фундаментальні положення соціальних наук щодо розвитку освіти в умовах метамодернізму та глобалізації; методологічні положення сучасної порівняльної педагогіки, відповідно до яких освітні процеси досліджуються в національному / європейському / глобальному контекстах під впливом історичних, політичних, соціально-економічних, культурних чинників; андрагогічні та акмеологічні концепції освіти

дорослих; теоретичні засади загальної та вікової психології й методики навчання дорослих.

Наукова робота ґрунтується на належній **джерельній базі**. У списку використаних джерел 452 найменування, з них – 142 зарубіжних, що відповідає вимогам до порівняльно-педагогічних досліджень відповідного рівня.

До складу джерельної бази входять законодавчі й нормативні документи Словацької Республіки, України, європейські документи (закони, доповіді, резолюції, рекомендації), матеріали ЮНЕСКО з питань розвитку освіти дорослих; наукові розвідки вітчизняних та зарубіжних науковців з різних аспектів досліджуваної проблеми.

Значення для науки і практики отриманих здобувачем результатів. Основні положення, результати і висновки дослідження можуть бути використані для подальшої роботи над Концепцією та Національною програмою освіти впродовж життя в Україні; розвитку центрів освіти дорослих, університетів третього віку, відкритих онлайн платформ, професійних та соціально-орієнтованих навчальних курсів для дорослих на основі включення до них досліджених та узагальнених автором перспективних ідей зарубіжного досвіду професійної підготовки фахівців.

Матеріали та висновки дослідження використано для розробки лекційних курсів, спецкурсів практикумів та спецпрактикумів з педагогіки у закладах вищої освіти, доповнення змісту навчальних дисциплін: «Педагогіка та історія педагогіки», «Педагогіка вищої школи», «Компаративна педагогіка вищої школи», «Моделювання освітньої та професійної підготовки фахівця» тощо.

Практичне значення для вітчизняної практики підготовки педагогічного персоналу для роботи з дорослими має систематизований виклад відповідного словацького досвіду, що сприятиме оптимізації процесу включення професії «Андрагог» до Національного класифікатора України (Класифікатор професій ДК 003:2010).

Основні результати дослідження **впроваджено** у проектну практику автора у рамках соціальної діяльності як члена Громадської спілки «Українська

асоціація освіти дорослих» (свідоцтво № 29 від 15 липня 2019 р.), фахівця з освітніх тренінгів у сфері кар'єрного розвитку дорослих (сертифікат №18/2018, Київ; сертифікат учасника Всеукраїнського форуму «Кар'єра зі школи: вибір та планування», 2018, Чернігів). Зокрема, на базі Комунального навчального закладу «Коростишівський педагогічний коледж імені І. Я. Франка» реалізовано освітній проект «Університет третього віку для викладачів», що визнаний лауреатом Всеукраїнської премії «Інновації в освіті – 2018» (номінація «Кращий інноваційний освітній соціальний проект місцевого значення») та Всеукраїнського конкурсу наукових проектів (номінація – «Наука та громадянське суспільство: соціальні проекти задля покращення якості життя громади» (Київ, 2019).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Вважаємо, що систематизовані й узагальнені положення методологічного та теоретичного обґрунтування досліджуваної проблеми, фактологічний матеріал, джерельна база є цінними для подальших наукових розвідок із порівняльної педагогіки, розробки лекційних і практичних занять із курсів «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Порівняльна педагогіка», «Інноваційні технології розвитку освіти», спецкурсів та спецсеминарів із проблем розвитку освітніх систем у зарубіжжі; у процесі вдосконалення змісту науково-педагогічної підготовки сучасних магістрів та докторів філософії напряму підготовки 011 Освітні, педагогічні науки; для укладення енциклопедичних і довідкових видань.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. У вступі чітко визначено мету дослідження, його завдання, об'єкт і предмет, розкрито концепцію і методологічні підходи.

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження є її перший розділ – «**Освіта дорослих як педагогічна проблема**», у якому проаналізовано науковий педагогічний дискурс проблематики освіти дорослих, створений вітчизняними та європейськими науковцями; здійснено інтерпретацію базових

понять дослідження; окреслено теоретико-методологічні засади дослідження тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині.

На особливу увагу заслуговує запропонована авторкою логіко-структурна модель компаративного дослідження тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина XX – початок XXI століття). Вважаємо, що структура моделі чітко відображає логіку розгляду досліджуваного феномену, забезпечує цілісність та фундаментальність його розгляду. Зазначимо, що створення аналогічних моделей є актуальним трендом вітчизняних порівняльно-педагогічних досліджень. Не викликає сумніву, що порівняно з моделями, представленими у попередніх дослідженнях відповідного рівня, автор зробив великий крок вперед, запропонував своє авторське бачення можливостей застосування методу моделювання у розробці та системній реалізації методології порівняльно-педагогічного дослідження.

У другому розділі – **«Історико-педагогічний аналіз становлення та розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина XX – початок XXI століття)»** розглянуто генезу системи освіти дорослих у другій половині XIX – на початку XXI століття; виокремлено етапи розвитку досліджуваного феномену у контексті аналізу історико-культурних, соціально-економічних та політичних умов формування відповідної системи у досліджуваній період. Автором опрацьовано, прокоментовано та узагальнено широку сукупність політичних та інформаційно-аналітичних документів, наукових розвідок, джерел навчально-методичного характеру, що дозволило створити цілісну картину виникнення та розвитку досліджуваного освітнього феномену. Підсумовуючи діахронний аналіз проблеми, дослідниця аргументовано констатує, що освіта дорослих у сучасній Словаччині є цілісним, практико-орієнтованим соціальним явищем, чинником формування сталого розвитку суспільства та добробуту громадян, інструментом забезпечення шляхів підтримки людини протягом її кар'єри та життя.

У третьому розділі рецензованого дослідження – **«Розвиток освіти дорослих у Словаччині у контексті політики Європейського Союзу**

(друга половина ХХ – початок ХХІ століття)» окреслено концептуальні засади розвитку освіти дорослих у Словаччині; розкрито її структурні компоненти та змістові характеристики; проаналізовано особливості неформальної та інформальної освіти дорослих на тлі європейського досвіду.

Заслуговує на підтримку системне осмислення автором витоків концепції освіти дорослих, прийнятої у сучасній Словаччині, її взаємозв'язок з провідними світовими доктринами фундаментальних андрагогічних шкіл, передусім американської та англійської. У даному контексті автором піддано аналізу також філософсько-педагогічні ідеї гуманістично-ліберальної теорії освіти дорослих М. Ноулза, критичних теорій трансформативної освіти Дж. Мезіроу та С. Брукфільда, постмодерної теорії освіти дорослих Р. Юшера та Р. Едвардса, теорій освіти Франкфуртської школи та критичної педагогіки П. Фрейре. Позитивно, що з метою створення цілісного уявлення про теоретичні засади освіти дорослих, автор візуалізує взаємозв'язки між ними та компонентами досліджуваної системи, її формами й видами у вигляді структурно-логічної схеми, яка унаочнює виклад матеріалу, робить його більш зрозумілим, свідчить про розвинені аналітичні вміння автора.

Корисною для вивчення та можливого запровадження в Україні є системна характеристика автором форм освіти дорослих (формальної, неформальної, інформальної), що набули суттєвого розвитку в контексті поглиблення європейської інтеграції, перетворення Словаччини на повноправного суб'єкта інтеграційних процесів. Приклад Словаччини слугує у даному контексті позитивним прикладом для українських освітян, всього українського суспільства, що демонструє реальні перспективи та можливості доручення до кращих європейських практик.

Четвертий розділ роботи **«Дослідження тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)»** – присвячено викладу авторської моделі комплексного теоретичного аналізу тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині в окреслений період;

виявленню їх сутнісних характеристик, окресленню взаємовпливів у контексті європейських та глобальних процесів, умов суспільних трансформацій.

У контексті реалізації просторового та рівневого підходів до визначення тенденцій розвитку освіти дорослих у Словачії у досліджуваний період автором виокремлено глобальні, регіональні та локальні прояви означених тенденцій. На основі порівняльного аналізу тенденцій, що характерні для означених вимірів розгляду, переконуємось, що вони мають спільні політичні засади, а локальні, тобто власне словацькі тенденції, є конкретним локальним варіантом глобальних та європейських тенденцій.

Вартими уваги української освітньої громади є підрозділи (4.2.3, 4.2.4), які стосуються підготовки фахівців з освіти дорослих у Словачії та валідації програм неформальної й інформальної освіти дорослих, оскільки їх матеріали та висновки можуть бути взяті до уваги у процесі розробки та удосконалення освітньо-професійних програм підготовки андрагогів, запровадження системи валідації відповідних форм освіти дорослих у нашій країні. Зміст та характер викладу практичних аспектів функціонування системи освіти дорослих у Словачії, зокрема питань професійної освіти фахівців відповідного профілю та валідації відповідних програм дозволяють стверджувати, що автор глибоко обізнаний у конкретних питаннях словацької системи освіти дорослих, має практичний досвід співпраці зі словацькими фахівцями у досліджуваній сфері.

Нарешті, у п'ятому розділі рецензованого дослідження **«Перспективні напрями розвитку освіти дорослих в Україні у контексті інтеграції до єдиного європейського освітнього простору»** обґрунтовано тенденції та закономірності розвитку освіти дорослих у нашій країні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття); охарактеризовано вітчизняний досвід підготовки фахівців у галузі освіти дорослих; проаналізовано можливості використання словацького позитивного досвіду з метою модернізації вітчизняної системи освіти дорослих.

Цінним, з нашої точки зору, є SWOT-аналіз сильних та слабких сторін освіти дорослих в Україні. Автор показує себе досвідченим аналітиком, який здатен до систематизації та узагальнення значних обсягів фактичного

матеріалу, досвіду роботи науковців-теоретиків, освітніх політиків та педагогів-практиків у досліджуваній сфері.

Підкреслимо, що застосування методу SWOT-аналізу вимагало від автора виокремлення не тільки недоліків функціонування досліджуваної системи в Україні задля подання подальших рекомендацій щодо її удосконалення на прикладі вивченого зарубіжного досвіду, що зазвичай відбувається у порівняльно-педагогічних дослідженнях, а й визначення позитивних сторін. Зокрема, автором окреслено переваги вітчизняної системи освіти дорослих до яких віднесено наявність комплексу міжнародних зобов'язань у відповідному напрямі, зацікавленість у розробленні та впровадженні ефективної політики серед провайдерів освітніх послуг в Україні; активну розбудову громадського та приватного сектору освіти дорослих.

Автор переконливо доводить наявність суспільного запиту на розвиток професії андрагога та введення відповідної посади у широкому колі інституцій та організацій, визначає складові професійної компетентності андрагога, обґрунтовує положення про необхідність розробки професійного стандарту андрагога на кількох рівнях (*інформаційно-аналітичному, організаційному, освітньому*).

Позитивно оцінюємо висвітлення автором розвитку громадської ініціативи у досліджуваній сфері, а саме діяльності Громадської спілки «Українська Асоціація освіти дорослих», з якою автор, що відчувається, добре обізнаний.

Кваліфікований аналіз існуючої вітчизняної теорії і практики освіти дорослих дозволив усебічно обґрунтувати авторське бачення перспективних напрямів розвитку освіти дорослих на трьох суспільних рівнях (*загальнодержавному, регіональному, місцевому*).

Вважаємо, що пропозиції, розроблені автором у досліджуваній сфері, варто взяти до уваги при розробці та прийнятті Закону України «Про освіту дорослих» та Концепції розвитку освіти дорослих, на чому (розробці та

прийнятті закону та концепції) Самойленко Оксани Анатоліївни переконливо наполягає у своїй роботі.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях. Зміст, структура та логіка викладу матеріалу в дисертаційній роботі, сформульовані висновки доводять, що дисертантка володіє культурою наукового пошуку й обізнана в проблемі, яка розглядається. Науково-практичне значення дисертації підтверджується публічним обговоренням результатів на науково-практичних конференціях і семінарах. Основні результати дослідження знайшли відображення у 41 публікації, серед яких: 1 одноосібна монографія, розділи у 2 колективних монографіях, 22 статті у провідних наукових фахових виданнях (у т.ч. 3 – у співавторстві), 16 статей у наукових і науково-методичних виданнях, матеріалах наукових конференцій, семінарів. Публікації повністю відображають отримані результати та відповідають змісту дисертації. Обсяг друкованих праць та їх кількість відповідають чинним вимогам.

Дискусійні положення та побажання щодо вдосконалення змісту дисертації. Позитивно оцінюючи наукове і практичне значення результатів дисертаційного дослідження, вважаємо за доцільне відзначити, що в дослідженні є дискусійні моменти, на яких доцільно зупинитися.

1. У вступі до роботи автор характеризує методи дослідження та виокремлює дві групи: загальнонаукові та історико-педагогічні. Зауважимо, що рецензоване дослідження позиціоноване як порівняльно-педагогічне, тому варто було б крім загальнонаукових виокремити конкретно-наукові і в їх контексті крім історико-педагогічних також визначити групу порівняльно-педагогічних методів. Підкреслимо, що метод порівняння названо в числі загальнонаукових методів, однак, зважаючи на статус дослідження (порівняльно-педагогічне) слід було б підтвердити його застосуванням відповідної групи методів.

2. У першому розділі дисертації автор аналізує, зокрема, базові поняття дослідження. Зважаючи, знову таки, на порівняльно-педагогічний характер дослідження, бажано б було більше уваги приділити підходам словацьких

вчених до трактування основних понять, зокрема щодо сутності та змісту поняття «освіта дорослих». Роботу прикрасив би порівняльний аналіз підходів до трактування цього поняття в українській та словацькій теорії освіти.

3. У другому розділі роботи розглянуто генезу системи освіти дорослих у другій половині ХІХ – на початку ХХІ ст. У висновках до розділу сформульовано етапи розвитку досліджуваного феномену. Слід було б, на нашу думку, чітко сформулювати критерії, на основі яких автор виокремлює означені етапи.

4. У підрозділі 3.3 «Неформальна та інформальна освіта дорослих Словаччини на тлі європейського досвіду» йдеться про «інтенсивний розвиток неформальної та інформальної освіти дорослих як складових системи неперервної освіти у контексті європейської освітньої політики», проте вважаємо, що наведених у роботі аргументів недостатньо для подібного висновку.

5. Розділ чотири роботи має назву «Дослідження тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)», що майже повністю збігається з назвою усієї роботи – «Тенденції розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)». Варто було б, на нашу думку, побудувати структуру роботи таким чином, щоб тенденції досліджувалися та визначалися на всіх етапах виконання дослідження, зокрема на всіх історичних етапах розвитку освіти дорослих, тобто не були зосереджені в окремому розділі.

6. У тексті рецензії нами вже було дано позитивну оцінку використання методу SWOT-аналізу для окреслення особливостей вітчизняної системи освіти дорослих з позиції можливостей та загроз. Проте, на нашу думку, його доцільно було б доповнити аналогічним аналізом словацької системи освіти дорослих і, зрештою, порівняльним SWOT-аналізом словацької та української систем.

7. Схарактеризована у роботі система підготовки сертифікованих лекторів – фахівців з підвищення кваліфікації працівників для різних галузей економіки у Словаччині включає комплекс ефективних практик. На нашу думку, необхідно було б розкрити шляхи її упровадження у вітчизняну систему освіти дорослих з метою її модернізації.

Втім висловлені зауваження та побажання носять здебільшого дискусійний або рекомендаційний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи.

Висновок

Проведений аналіз дає підстави зробити загальний висновок, що за актуальністю, змістом, сукупністю отриманих результатів, науковою новизною, теоретичною і практичною значущістю, достовірністю та повнотою висвітлення їх у публікаціях дисертаційна робота Оксани Анатоліївни Самойленко «Тенденції розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина XX – початок XXI століття)» є завершеним науковим дослідженням, що відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ за № 656 від 19.08.2015 р. та за № 1159 від 30.12.2015 р.), а її автор Самойленко Оксана Анатоліївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки (загальна педагогіка та історія педагогіки).

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка

А. А. Сбрусєва

Підпис А.А. Сбрусєвої засвідчую
Перший проректор
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка

Л.В. Пшенична